

Жарын Д.В.

**ГАНЗЕЙСКАЯ КАНТОРА Ў КОЎНЕ XV СТАГОДДЗЯ:
АПУБЛІКАВАНЫЯ КРЫНІЦЫ “ГАНЗЕЙСКАЙ АКТАВАЙ КНІГІ”**

Гісторыя Ганзы, росквіт і дабрабыт яе гарадоў карэнным чынам звязаны з дзейнасцю на ўсходзе Еўропы. У сярэднія вякі ганзейскія купцы накіроўваліся ў землі Вялікага Княства Літоўскага, дзе мелі гандлёвыя стасункі з такімі гарадамі, як Полацк, Віцебск, Смаленск, Гродна, Брэст, Трокі, Коўна і Вільня. Відавочна, нямецкія купцы

наведваліся і ў іншыя гарады Вялікага Княства Літоўскага. Ганзейскія канторы (замежныя пасяленні ганзейскіх купцоў) знаходзіліся не толькі ў вядомых нам Лондане, Бергене, Вялікім Ноўгарадзе, Бругэ, але і ў такіх гарадах Вялікага Княства Літоўскага, як Полацк і Коўна. Не ў апошнюю чаргу праз ганзейскі гандаль Вялікае Княства Літоўскае далучылася да гандлёва-эканамічных і дыпламатычных працэсаў тагачаснай Еўропы.

Ганзейскія купцы для ажыццяўлення гандлю з гарадамі Вялікага Княства Літоўскага карысталіся воднымі і сухапутнымі шляхамі зносін. Раней за ўсё яны пачалі выкарыстоўваць водны шлях па рацэ Заходняя Дзвіна (канец XII – пачатак XIII стст.). Гэты водны шлях быў звязаны ў першую чаргу з Полацкам, Віцебскам і Смаленскам. Іншы водны шлях, так званы “Нёманскі гандлёвы шлях”, пачаў інтэнсіўна выкарыстоўвацца нямецкімі купцамі з канца XIV стагоддзя. Галоўным цэнтрам ганзейскіх купцоў на Нёманскім гандлёвым шляху з’яўляўся горад Коўна [1, с. 97]. Праз гэты горад тавары з зямель Вялікага Княства Літоўскага ішлі ў Кёнігсберг, Мэмель (Клайпеду) і Данцыг (Гданьск), а адтуль ужо траплялі на заходнія рынкі. У адваротным кірунку ганзейскія купцы пастаўлялі тавары з Паўночнай і Заходняй Еўропы. Ганзейская кантора ў Коўне была адчынена для ўсіх ганзейскіх купцоў, але лідарства ў ёй належала гораду Данцыгу. Калі разглядаць крыніцы, можна пераканацца, што інстытуцыянальна кантора Ганзы ў Коўне праіснавала з 1441 па 1532 гады. Аднак з гандлёвымі мэтамі ганзейскія купцы, а перадусім купцы з прускіх гарадоў, карысталіся водным шляхам па Нёмане яшчэ з часоў Вітаўта.

Безумоўна, карціна ганзейскай гісторыі на ўсходзе Еўропы з’яўлялася б няпоўнай без даследавання крыніц пра ўзнікненне і развіццё ганзейскай канторы ў Коўне. Асноўныя апублікаваныя крыніцы пра дзейнасць ковенскай канторы Ганзы знаходзяцца ў так званай “Ганзейскай актавай кнізе” [2]. У гэтым шматтомным выданні знаходзяцца дакументы, што тычацца дзейнасці канторы, але яны размешчаныя ў розных тамах выдання. Прадметнай сістэматызацыі крыніц у выданні не назіраецца, але, што вельмі важна, крыніцы там размешчаныя ў адпаведнасці з храналагічным прынцыпам. Непасрэдна перад друкаваным тэкстам крыніцы даецца спасылка на тое, дзе захоўваецца яе арыгінал. У асноўным арыгіналы крыніц па гісторыі ганзейскай канторы ў Коўне захоўваюцца ў архівах Данцыга і Кёнігсберга. Надрукаваныя ў выданні дакументы ілюструюць дзейнасць ковенскай канторы Ганзы з сярэдзіны XV стагоддзя.

Па першапачатковым этапе дзейнасці канторы дакументы можна адшукаць у кнізе нямецкага даследчыка Тэадора Хірша “Гісторыя гандлю і рамяства Данцыга пад уладай Нямецкага Ордэна” [3]. У дадатку VII да старонкі 169 сваёй кнігі Хірш апублікаваў “акты па гісторыі літоўскага гандлю” [3, S. 280–282]. Тут ён прапанаваў чытачам усяго тры крыніцы пад нумарацыяй лацінскімі літарамі а, b, c. Але малая колькасць надрукаваных крыніц кампенсуецца іх значнасцю для даследчыкаў гандлёвых зносін Ганзы і Вялікага Княства Літоўскага. Усе гэтыя крыніцы напісаныя на сярэдняніжнемецкай мове. Першая крыніца тычыцца пачаткаў аформленай дзейнасці немцаў у Коўне і ўяўляе сабой прывілей вялікага князя Казіміра на розныя свабоды, нададзеныя прускім купцам у гэтым горадзе. Прывілей быў выдадзены 22 студзеня 1441 года ў Вільні. Нагода выдання гэтага прывілея заключалася ў тым, што немцы, якія гандлявалі ў Коўне, скардзіліся вялікаму князю на парушэнне іх правоў. Казімір загадаў кіраўніцтву і жыхарам горада Коўна не перашкаджаць купцам з Прусіі ў гандлі, не парушаць старых правоў купцоў, але, наадварот, пільнаваць гэтыя правы па старым звычаі, як тое было ў часы Вітаўта. Дадзены прывілей гісторыкі лічаць афіцыйным пачаткам дзейнасці ганзейскай канторы ў Коўне.

Другая крыніца, приведзеная Хіршам, тычыцца прызначэння для нямецкай канторы ў Коўне кіраўнікоў. Магістрат горада Данцыга 15 лістапада 1448 года на пасадку эльтэрманаў (старэйшын) канторы зацвердзіў двух нямецкіх купцоў Ганса Мэйнрыка і Нікласа Рунава. Гэты крок з'яўляўся вельмі важным з пункта гледжання інстытуалізацыі канторы, надання дзейнасці ганзейскіх купцоў у Коўне арганізаванай формы.

Трэцяя крыніца тычылася ўжо непасрэдна тавараў, якімі Вялікае Княства Літоўскае гандлявала з Ганзай. Гаворка ў прыватнасці ішла пра паведамленне магістрата Данцыга ў горад Кёнігсберг адносна попелу, які ў апошнім горадзе падваргаўся бракоўцы, гэта значыць праверкі на якасць і расфасоўцы па дробных партыях. Гэта паведамленне было датавана 4 сакавіка 1450 года.

Крыніцы, приведзеныя Хіршам у вышэйазначанай кнізе, змяшчаюць для даследчыкаў вельмі карысны матэрыял па гісторыі першапачатковага этапу дзейнасці ганзейскай канторы ў Коўне, да сярэдзіны XV стагоддзя. Але больш поўна і змястоўна крыніцы па дзейнасці ковенскай канторы з другой паловы XV стагоддзя прадстаўлены ў Ганзейскай актавай кнізе.

Крыніцы па гісторыі ковенскай канторы Ганзы можна ўмоўна падзяліць на некалькі тыпаў: скаргі купцоў з абодвух бакоў, правы і прывілеі, дадзеныя ганзейскім купцам з боку вялікіх князёў літоўскіх, гандлёвая перапіска па актуальных справах паміж магістратамі гарадоў Коўна і Данцыга. Крыніцы па дзейнасці ганзейскай канторы ў Коўне другой паловы XV стагоддзя змяшчаюцца ў асноўным у тамах 8, 9, 10, 11 Ганзейскай актавай кнігі. Так, у 8 томе першы дакумент, які тычыцца зносін Вялікага Княства Літоўскага з нямецкімі купцамі, датуецца 1451 годам [4, S. 75, 76, № 104]. Вялікі князь літоўскі і кароль польскі Казімір адказваў вялікаму маістру на скаргі прускіх купцоў, якія мелі гандаль у Коўне і Вільні, а таксама дамаўляўся наконт узнёўлення перамоў па гандлёвых справах і дзяржаўных межах. Гэты дакумент быў напісаны на лацінскай мове. Астатнія дакументы Ганзейскай актавай кнігі, што непасрэдна тычыліся дзейнасці ганзейскай канторы ў Коўне, былі напісаныя на сярэдненіжнямецкай мове. Напрыклад, скаргі літоўскіх і польскіх купцоў да горада Данцыга на нямецкіх купцоў у Коўне і Вільні, таксама датаваныя 1451 годам, былі напісаныя на гэтай мове. Яны ўтрымлівалі 7 пунктаў абвінавачанняў і патрабаванняў. У гэтым жа годзе быў дадзены падрабязны адказ з боку прускіх купцоў па ўсіх пунктах абвінавачанняў [4, S. 79–81, № 110, 111]. Арыгіналы гэтых дакументаў былі знойдзены ў архіве горада Данцыга, сучаснага польскага горада Гданьска. Далейшыя дакументы 8 тома Ганзейскай актавай кнігі ўтрымліваюць скаргі прускіх купцоў супраць Польшчы і Вялікага Княства Літоўскага. Датуюцца гэтыя скаргі 1452 годам. Напрыклад, дакументы паведамляюць, што купцы Вялікага Княства Літоўскага выстаўлялі на продаж някасны воск, які для большай вагі меў дадатак пяску ці камянёў. Таксама скардзіліся нямецкія купцы на несправядлівыя дзеянні мытнікаў у Коўне [4, S. 124–126, № 166].

Цікавымі для гісторыкаў будуць і дакументы з 9 тома Ганзейскай актавай кнігі [5]. У гэтым томе ўтрымліваюцца не толькі скаргі купцоў з абодвух бакоў, але і гандлёвыя прывілеі. Асабліваю ўвагу даследчыкам трэба звярнуць на прывілей, ці так званы ардананс, які каля 1470 года ганзейскім купцам выдаў вялікі князь літоўскі і кароль польскі Казімір. Ардананс Казіміра складаўся з 26 артыкулаў і тычыўся дзейнасці ганзейскай канторы ў Коўне [5, S. 625–628, № 688]. Відавочна, што сам дакумент быў складзены па ініцыятыве магістрата і купцоў горада Данцыга, а Казімір яго ўжо зацвердзіў. Пасля заключэння Другога Торунскага міру 1466 года Данцыг скарыстаўся спрыяльнай знешнепалітычнай сітуацыяй і зрабіў захады для таго, каб узмацніць дзейнасць ганзейскай канторы ў Коўне. Ганзейскія купцы атрымалі пацверджанне з боку Казіміра на права сваёй арганізацыі, права збірання агульнага сходу, права мець старэйшын, а таксама магчымасць збіраць штрафы за парушэнне

статута канторы. Безумоўна, ардананс не мог абыйсці ўвагай і такія канкрэтныя гандлёвыя справы, як парадак набыцця тавараў (напрыклад, англійскіх тканін), фрахтоўку караблёў, ажыццяўленне пагрузкі-разгрузкі тавараў. Да таго ж усталёўваўся тэрмін знаходжання ганзейскіх купцоў у Коўне не больш за адзін год. Каб падтрымаць парадак і прыстойнасць у канторы, нямецкім купцам забаранялася гуляць на грошы ў азартныя гульні. Увогуле, ардананс быў даволі падрабязным дакументам, які рэгуляваў дзейнасць ганзейскай канторы ў Коўне.

У 10 томе Ганзейскай актавай кнігі ўжо сустракаюцца скаргі кіраўніцтва канторы на парушэнне ўдзельнікамі яе статута. Так, з крыніц можна даведацца, што ў ліпені 1473 года эльтэрманы канторы скардзіліся на непаслухмянасць і дрэнныя паводзіны ганзейскіх купцоў Паўля Дорэнхайма і Грэгара Мэлемана [6, S. 134, 135, № 231]. Таксама кіраўніцтва канторы скардзілася на тое, што нягледзячы на забарону з боку Ганзы, купцы канторы гандлююць з мясцовымі купцамі ў крэдыт. У 70-я гады XV стагоддзя працягваліся скаргі на ўсялякія перашкоды, якія ганзейскім купцам рабілі жыхары і кіраўніцтва горада Коўна. Напрыклад, у 1476 годзе ганзейская кантора скардзілася ў Данцыг сярод іншага на забарону броварства і вырабу алкагольных напояў: *“І затым мы не можам набыць мёду, каб зварыць з яго бочку медавухі (eup tonne mede) і паставіць яе ў свой пограб ці адаслаць нашым сябрам”* [6, S. 299, № 473]. У 1480 годзе такая скарга з боку ганзейскай канторы ў Данцыг ізноў паўтарылася: *“Затым, паважаныя нашы паны, яны забаранілі нам варыць піва і мёд для ўласнай патрэбы ў нашых дварах”* [6, S. 501, № 791]. У 1482 годзе скаргі па пытаннях броварства працягваліся [6, S. 591, № 956].

Далей, пад 1483 годам, у 10 томе гісторыкі могуць знайсці скаргу самой канторы да магістрата горада Данцыга на свайго непаслухмянага купца Фрыдрыха Кліпінга (*Fredrick Clippynck*) [6, S. 631, 632, № 1031]. Перапіска па “справе Кліпінга”, дарэчы, працягвалася ў 1484, 1485 і нават у 1488 і 1489 гадах.

Яшчэ адзін цікавы дакумент уяўляе сабой ліст ад кіраўніцтва Коўна, дасланы ў 1484 годзе ў магістрат Данцыга з тлумачэннямі па спрэчных гандлёвых момантах. Магістрат Коўна ў гэтым годзе паведамляў Данцыгу, што пры вымярэнні збожжа ганзейскія купцы павінны заплаціць з кожнай бочцы па 1 пфенінгу, спасылаючыся на даўніну гэтых выплат і дазвол караля і вялікага князя Казіміра.

У 11 томе Ганзейскай актавай кнігі ўтрымліваюцца акты, якія адносяцца да поздняга перыяду дзейнасці ковенскай канторы Ганзы. Унутраныя супярэчнасці ў самой канторы значна зніжалі яе моц. Да гэтага далучыліся яшчэ і знешнія фактары яе аслаблення. Колькасць скаргаў з боку купцоў канторы на жыхароў Коўна ў 80-я гады XV стагоддзя павялічылася. З крыніц 11 тома вядома, што ў 1487 годзе нямцы скардзіліся на ўзмацненне ціску на іх з боку гарадскога кіраўніцтва і купцоў Коўна [7, S. 121, № 136]. У тэксце гэтай скаргі ўзгадваюцца таксама прадукты, якімі вялі гандаль, такія як воск, соль, піва, збожжа. У гэтым жа годзе Коўна дало Данцыгу адказ на скаргу, абвергла ўсе абвінавачанні і нагадала, што Данцыг сам робіць перашкоды купцам з Вялікага Княства Літоўскага, асабліва ў гандлі соллю [7, S. 140, № 174]. У 1488 годзе абмен скаргамі і ўзаемнымі патрабаваннямі працягваўся. Дайшло нават да таго, што ганзейскія купцы павінны былі весці перамовы з прадстаўнікамі Коўна перад каралём і вялікім князем літоўскім у Гародні. На сустрэчы было вырашана правесці новыя перамовы, і, калі Данцыг не паставіцца да справы сур’ёзна і не будзе спрыяць урэгуляванню спрэчак, нямецкія купцы павінны будуць пакінуць Коўна [7, S. 158–159, № 201].

У 1489 годзе Данцыг у рэшце рэшт прымусіў купца Фрыдрыха Кліпінга падпарадкавацца правілам ганзейскай канторы ў Коўне і заплаціць штрафныя грошы. Але ўжо яго сябар, ці нават сваяк, Ганс Кліпінг адмовіўся падпарадкоўвацца статуту канторы [7, S. 232, 233, № 320]. Уцягнутая ва ўнутраныя супярэчнасці стагоддзя

ганзейская кантора ў канцы XV стагоддзя павінна была наводзіць парадак не толькі ў шэрагах сваіх удзельнікаў, але і супрацьстаяць знешняму ціску жыхароў Коўна. Крыніцы Ганзейскай актавай кнігі сведчаць пра аслабленне пазіцый канторы на тэрыторыі Вялікага Княства Літоўскага. У прыватнасці, у 1492 годзе немцам дазваляўся продаж солі толькі ў Коўне і Вільні [7, S. 369, 370, № 554]. Таксама ў 1492 годзе Коўна забараніла ганзейскім купцам набываць драўніну і попел на месцах іх непасрэднага вырабу. Гэтыя тавары можна было купіць у Коўне толькі праз купцоў Вялікага Княства Літоўскага [7, S. 399, 400 № 618]. Абмежаванне правоў ганзейскай канторы ў Коўне праходзіла паступова і планамерна. Але, нягледзячы на абмежаванні, ганзейскія купцы да 30-х гадоў XVI стагоддзя працягвалі праз кантору гандляваць з купцамі Вялікага Княства Літоўскага.

Крыніцы па гісторыі ганзейскай канторы ў Коўне XV стагоддзя, надрукаваныя ў Ганзейскай актавай кнізе, прапануюць гісторыкам каштоўны матэрыял для вывучэння гісторыі міжнародных гандлёвых працэсаў позняга Сярэднявечча. Можна з ўпэўненасцю сцвярджаць, што Ганза і Вялікае Княства Літоўскае выступалі ў гэтых працэсах як раўнапраўныя ўдзельнікі. Ажыццяўленне гандлёвых зносін абапіралася на адпаведную сістэму лагістыкі і інфармацыйнага забеспячэння. Само развіццё гандлю патрабавала вядзення перапіскі паміж гандлюючымі бакамі. Дакументы Ганзейскай актавай кнігі, такія як арданансы, скаргі, запрашэнні на перамовы, лісты ў Данцыг самой ганзейскай канторы ў Коўне, з'яўляюцца карыснымі для гісторыкаў, патрабуюць перакладу на беларускую мову і больш дэталёвага вывучэння.

1. Жарын Д.В. “Нёманскі гандлёвы шлях” і яго значэнне для гандлю Ордэна і Ганзы на ўсходзе Еўропы ў канцы XIV – першай палове XVI стст. // *Studia Historica Europae Orientalis* = Исследования по истории Восточной Европы: науч. сб. Вып. 4. – Минск: РИВШ, 2011. – 344 с.
2. *Hansisches Urkundenbuch*, bearb. von K. Höhlbaum, K. Kunze, W. Stein, H.G. von Rundstedt u. a., 11 Bde. – Halle, Leipzig, Weimar 1876–1939.
3. Hirsch, T. *Danzigs Handels- und Gewerbsgeschichte unter der Herrschaft des Deutschen Ordens*. – Leipzig: S. Hirzel, 1858. – 344 S.
4. *Hansisches Urkundenbuch*. Bd.8, 1451 – 1463 / Hrsg. vom Verein für hansische Geschichte. Bearb. von W. Stein. – Leipzig: Duncker u. Humblot, 1899. – 857 S.
5. *Hansisches Urkundenbuch*. Bd.9, 1463–1470 / Hrsg. vom Verein für hansische Geschichte. Bearb. von W. Stein. – Leipzig: Duncker u. Humblot, 1903. – 751 S.
6. *Hansisches Urkundenbuch*. Bd.10, 1471–1485 / Hrsg. vom Verein für hansische Geschichte. Bearb. von W. Stein. – Leipzig: Duncker u. Humblot, 1907. – 796 S.
7. *Hansisches Urkundenbuch*. Bd.11, 1486–1500 / Hrsg. vom Verein für hansische Geschichte. Bearb. von W. Stein. – Leipzig: Duncker u. Humblot, 1916. – 899 S.